

Lægekunst i middelalderen

Eksempler på kirurgiske behandlinger i middelalderen skildret i en miniature fra Syditalien i det 13. århundrede. Blandt de viste indgreb er især behandlingen af brok i pungen bemærkelsesværdig. Illustration fra lærebogen *Chirurgia* af Rolando fra Parma (Rom, Biblioteca Casanatense, Ms. 1382, ark 2 recto). Reproduceret med tilladelse fra Italiens Kulturministerium (MiBAC).

Luca Bianchedi

Lægekunst i middelalderen

Fortalt og forklaret

Syddansk Universitetsforlag 2014

*University of Southern Denmark Studies in
History and Social Sciences vol. 473*

© Luca Bianchedi og Syddansk Universitetsforlag 2014
Sats og tryk: Tarm Bogtryk a-s
Omslag: Donald Jensen, Unisats ApS
Omslagsbillede: *Balneum Solis et Lunae*, se side 118 for flere oplysninger
ISBN 978-87-7674-781-7

Udgivet med støtte fra:
Den Hielmstjerne-Rosencroneske Stiftelse
Konsul George Jorck og Hustru Emma Jorck's Fond
Lillian og Dan Finks Fond

Mekanisk, fotografisk, elektronisk eller anden mangfoldiggørelse
af denne bog er kun tilladt med forlagets tilladelse eller ifølge
overenskomst med Copy-Dan

Syddansk Universitetsforlag
Campusvej 55
5230 Odense M

www.universitypress.dk

*Til min moder, cand.scient. Luisanna Corini Bianchedi, som introducerede
mig for naturens helbredende kræfter og troens lindrende styrke*

Indhold

Forord	7
Indledning	11
<i>Den forgiftede skrivermunk</i>	15
Kommentarer	25
Oprindelsen og <i>Medicina Scholastica</i> (klostermedicin)	29
Kost og ernæring	34
Theriak	42
Åreladning	46
<i>Teodorico og den bedøvende svamp</i>	53
Kommentarer	59
Salerno-skolen	61
Salerno-skolens betydning for medicin i Norden: Henrik Harpestreng	79
Anæstesi og kirurgi	87
<i>Pave Bonifacius VIII og gulddrikken</i>	97
Kommentarer	105

Kurien – det pavelige hof	106
<i>Balnea</i> og den terapeutiske hypertermi	113
Korstogene	119
<i>Chaulmoogra-olieampullen</i>	125
Kommentarer	161
Spedalskhed	161
<i>Astrids hemmelighed</i>	171
Kommentarer	189
Pilgrimsrejser – <i>Scholae peregrinorum</i>	190
Ærkehospitalet Santo Spirito in Saxia	194
Norden	200
<i>Et sygebesøg</i>	209
Kommentarer	229
Pesten	229
Konklusion	243
Noter	245
Litteratur	263

Forord

Efter at have forsket i middelalderens medicinhistorie gennem de sidste to år har jeg flere gange stillet mig selv dette spørgsmål: Hvad ved en gennemsnitlig læser i dag om datidens lægekunst og dens kvaliteter? Svaret må nok desværre blive “all too little”, og det er en skam, da emnet virkelig er interessant, ikke kun på grund af de historiske, politiske, kulturelle, religiøse og sociale forhold, som lægekunsten var i tæt samspil med, men også fordi det på nogle punkter ved nærmere bekendtskab stadig forekommer forbløffende aktuelt. Det gælder især, hvad angår bestræbelserne hos datidens læger på at kunne stille diagnoser og foretage behandlinger i et holistisk* perspektiv og håndtere sygdomme gennem præventive foranstaltninger.

Sigtet med denne bog er således at give en dokumenteret beskrivelse af nogle af de væsentligste aspekter ved middelalderens lægekunst med særligt henblik på Italien og den store udveksling af medicinske erfaringer, der fandt sted mellem dette land og resten af Vesteuropa, herunder Danmark. På basis af, hvad vi kender til datidens institutioner og lægebøger, vurderes periodens viden og lægepraksis også i lyset af nutidens lægevidenskab.

Bogens opbygning er primært tematisk anlagt over enten mere generelle temaer (såsom klostermedicin, kirurgi og anæstesi, kost og sygdom samt lægeanstalter) eller sygdomsspecifikke (som spedalskhed og pest).

Et fælles kendetegn ved bogens struktur er, at disse temakapitler indledes med fortællinger i form af historiske øjebliksbilleder, der omhandler de samme emner, som bliver analyseret i nærmere detaljer i de efterfølgende kapitler.

---

* En integrativ opfattelse orienteret mod behandlingen af patienten, der betragtes i dennes individuelle psykofysiske dimension.

Bogen har dermed såvel en markant tværfaglig karakter (her primært historie-biologi-lægekunst) som et mere bredspektret kulturhistorisk sigte. Den henvender sig med andre ord til læsere i bred almindelighed.

Skandinaviske og især danske læsere vil finde adskillige henvisninger til Nordeuropa, både i historisk perspektiv – gennem omtaler af Vikingetiden, den lægekyndige ærkebiskop Ansgar, Henrik Harpestreng, en dansk benediktinermunk og livlæge for de danske konger Erik Plovpenning, Knud den Store og Erik Ejegod, samt den islandske munk Nikolaus, magister Hans og biskop Absalon – men også i forhold til nyere og helt nutidige danske undersøgelser af skeletter fra middelalderen, eksempelvis de målinger af kviksølvindhold i knoglerne på munkeskeletter, der for nylig er blevet foretaget af danske palæontologer fra Syddansk Universitet.

Ved afslutningen af arbejdet på denne bog ønsker jeg at rette en stor tak til professor, dr.phil., direktør Marianne Pade, ph.d., mag. art., amanuensis Gitte Lønstrup Dal Santo, bibliotekar Adelaide Zocchi og sekretær Bente Rasmussen for deres støtte, inspiration og faglige råd under mit fire måneder lange studieophold på Det Danske Institut for Videnskab og Kunst i Rom i 2011-2012.

En særlig tak rettes også til følgende personer for deres støtte og assistance under mine forskningskontakter til deres institutioner: prof. dr. Marcel Chappin SJ, vice Prefetto i Archivio Segreto i Vatikanet, dr. Marco Maiorino, middelalderspecialist i Archivio Segreto i Vatikanet, forskningsbibliotekar Daniela Scialanga, Biblioteca Angelica i Rom, forskningsbibliotekar Isabella Ceccopieri, Biblioteca Casanatense i Rom, forskningsbibliotekar Paola Ferraris, Archivio di Stato i Rom, forskningsbibliotekar Fabrizia Rossi, Biblioteca Comunale Augusta i Perugia, Don Mariano Dell’Omo, direktør for Archivio Storico i Montecassino-klosteret, forskningsbibliotekar Anders Toftgaard, Det Kongelige Bibliotek i København, samt forskningsbibliotekar Marina Vidas, Det Kongelige Bibliotek i København for især at have rettet min opmærksomhed på nogle interessante illuminationer af lægelig

karakter, der også er indeholdt i hendes kommende publikation *Women and Medieval Illuminated Manuscripts at the Royal Library, Copenhagen, 1200-1400: Patrons, Readers, Listeners and Subjects of Representation* (udk. 2014) samt for generøst at have tilladt mig også at inkludere dem i min bog.

En varm tak rettes også til pater Michael Hornbæk-Madsen og kunsthistoriker Eleonora Mattia Meyer for deres formidling til relevante kirkelige og kulturelle institutioner.

Endvidere takkes speciallæge, dr.med., Lars Frølund for grundigt at have gennemlæst mit manuskript og rådgivet mig især med henblik på de lægevidenskabelige aspekter.

En personlig tak rettes også til seniorforsker, dr.phil., Knud Arne Jürgensen for hans uvurderlige støtte, råd og opmuntring under skriveprocessen.

Sidst men ikke mindst rettes en tak til de tre fonde, der med generøse bevillinger har gjort udgivelsen mulig: bestyrelsen for Lillian og Dan Finks Fond, Konsul George Jorck og Hustru Emma Jorck's Fond samt Den Hielmstjerne-Rosencroneske Stiftelse.

Luca Bianchedi,
København, 2014

Cæsars fødsel, illumination (delvist udraderet) fra manuskriptet *Histoire universelle, en deux parties. Jusqu'à la mort de Jules César* fra Paris, 1350-75. Dette manuskript af en ukendt forfatter repræsenterer den tidligst kendte universelle kronike på fransk prosa. Cæsars mor ses sengeliggende og tilsyneladende i live. Det kan ikke fastslås, om hun er skildret under en fødsel med kejsersnit, som traditionen hævder det, eftersom billedet er delvist udraderet, sandsynligvis fordi en sådan scene kunne være blevet opfattet som for eksplicit. Ligeledes kan det ikke fastslås, hvad den anden kvinde, der sandsynligvis enten er jordemoder eller kvindelig kirurg, er i færd med at udrette (Det Kongelige Bibliotek, Ms., Thott 431, 2°, side 225 recto).

Indledning

Selvom nyere historiske analyser har bidraget til at tegne en langt mere nuanceret profil af middelalderen, eksempelvis ved at fremhæve dens storslåede bedrifter inden for arkitektur, billedkunst, litteratur og filosofi, er opfattelsen af denne epoke som en periode af mørke og stilstand for den vestlige civilisation i dag stadig dybt rodfæstet i europæernes kollektive selvforståelse. Denne opfattelse gælder også – og måske især – vort syn på datidens sundhedsområde. De millioner af menneskeliv, der gik tabt under de frygtelige plager, som fulgte med middelalderen, synes ligesom en ubarmhjertig tsunami at have bortfejlet enhver erindring om de mange uomtvistelige meritter, der fulgte med middelalderens medicin, men som af de fleste i dag opfattes som alene præget af dyb overtro, uvidenhed og hjælpeløshed, hvad angår sygdomsbehandling.

Uden at ville negligere eller bortforklare de mange mangler og fejl, der også knytter sig til middelalderens lægekunst, sigter denne bog mod at rette op på denne meget begrænsede opfattelse. Gennem en kulturel og medicinsk-historisk ekskurs fra Romerrigets fald til begyndelsen af den moderne tidsalder er det mit mål at perspektivere denne periode som en sammenhængende kontinuitet snarere end en regression over for den tidligere klassiske medicin. Ud fra nuværende videnskabelige principper vil jeg desuden forsøge at revurdere nogle af den middelalderlige medicins aspekter af forebyggelse og behandling for dermed at finde frem til de eventuelle rationaler for deres daværende anvendelse.

En fremtrædende amerikansk læge og historiker, James J. Walsh, skrev engang, at hver generations terapeutiske metoder ofte virker absurde på de efterfølgende generationer. Men ligesom i alle andre områder af videnskaben har fremskridt inden for

medicinen også sine rødder i fortiden med dens succeser og ikke mindst fejltrin. At revurdere vor fortid – i dette tilfælde middelalderen – er derfor ikke kun en kulturel kuriositet, men vil også kunne vise sig at repræsentere en værdifuld kilde til inspiration for såvel nuværende som fremtidige medicinske udfordringer.